

LOPUKSI – KOHTI VESIDEMOKRATIAA

MARKO KESKINEN

Tutkija, Helsinki



Veden puutteesta kärsivät eniten ne, jotka eivät saa ääntään kuuluviin veteen liittyvässä päätöksenteossa. Heidän tarpeensa on otettava huomioon aiempaa paremmin. Tämä on pidettävä mielessä myös, kun pohditaan, millaista suomalaisen vesiosaamisen tulisi olla.

Tämän kirjan kertomukset osoittavat, että maailma on monella tapaa vesikriisissä. Kriisissä ei ole kyse maiden välillä käytävistä vesisodista vaan siitä, että useilla alueilla vesi ei enää riitä kaikkiin käyttötarkoituksiin ja tarpeisiin. Voidaan puhua hiljaisten kriisistä, sillä vesi loppuu yleensä ensimmäiseksi niiltä, jotka eivät saa ääntään kuuluviin veteen liittyvässä päätöksenteossa. Monet vedestä elantonsa ja ruokansa saavat paikallisyhteisöt – kalastajat, maanviljelijät, keräilijät – pystyvät vaikuttamaan oman ympäristönsä käyttöön vain hyvin vähän.

Vesikriisi on siis paljolti veden tasapuolisen käytön kriisi. YK:n kokoaman arvovaltaisen raportin mukaan

käytämme ja hallinnoimme vesiämme väärin (Unesco-WWAP 2003). Puhe erilaisen vedenkäyttötapojen välisistä ristiriidoista on kuitenkin eräällä tapaa vain pintaa. Pohjimmiltaan kyse on siitä, millaisia merkityksiä annamme vedelle ja ylipäänsä luonnolle. Veden eri merkitysten huomioiminen on kuitenkin yhä haastavampaa, sillä lukuisat tekijät väestönkasvusta ja kaupungistumisesta ilmastonmuutokseen lisäävät painetta vesien käytölle. Nykypäivän vesikysymykset ovat moniulotteisia ja kytkeytyvät koko maapallon kannalta keskeisiin kysymyksiin ympäristön tilasta sekä energia- ja ruokaturvasta.

Maapallon vesi kiertää ja uusiutuu jatkuvasti

hydrologisessa kierrossa – vesi on siis loppumaton mutta rajallinen luonnonvara. Kuitenkin merkittävä osa vedenkäytöstä on tavalla tai toisella poissulkevaa: kun vettä hyödynnetään kasteluun tai varastoidaan patoaltaisiin, se on muilta käyttömuodoilta sillä hetkellä pois. Joissakin tapauksissa yksi käyttömuoto saattaa lopullisesti estää jonkin muun vedestä saatavan hyödyn. Teollisuuden ja maatalouden aiheuttama vesistöjen pilaantuminen sekä vesivoiman tuhoisa vaikutus kalastolle lienevät tunnetuimpia esimerkkejä tästä.

Siksi veteen liittyvät kysymykset ovat myös poliittisia: kenellä on valta, sillä on hallinta- ja käyt-

töoikeus veteen. Ympäristöhistorioitsija Joachim Radkau on todennut, että veden hallinta on ollut poliittisen vallan perusta vähintäänkin Niilin alueen faaraoiden ajoista lähtien. Veden hallinnassa on usein kyse myös vallan keskittämisestä, sillä suuren mittakaavan vesihankkeet, kuten vesivoimapadot tai mittavat kastelujärjestelmät, keskittävät vedestä saatavan hyödyn ja ylipäänsä veden kontrollin harvoin käsiin. Valtakysymykset liittyvät läheisesti kysymyksiin demokratiasta ja päätöksentekijöiden edustavuudesta, sillä maailman pintavesistöt ovat – toisin kuin vaikkapa maa- ja metsäalueet tai kaivokset – valtaosin valtioiden hallinnassa.

”Veden hallinnassa on usein kyse myös vallan keskittämisestä, sillä suuren mittakaavan vesihankkeet, kuten vesivoimapadot tai mittavat kastelujärjestelmät, keskittävät vedestä saatavan hyödyn harvoin käsiin.”

Kohti vesidemokratiaa

Veteen liittyviin ongelmiin haetaan ratkaisua osallistavista ja kokonaisvaltaisista lähestymistavoista, joihin siirtymistä niin YK ja kehityspankit kuin useiden valtioiden ministeriötkin nykyisin tukevat. Uusien lähestymistapojen ansiosta veden erilaiset käyttömuodot ja merkitykset huomioidaan aiempaa tasapuolisemmin. Veden hallinnan poliittinen luonne tiedostetaan selvemmin ja eri toimijoita pyritään – vaihtelevalla menestyksellä – osallistamaan veteen liittyvään päätöksentekoon.

Myös vesihankkeiden mittakaavaan kiinnitetään aiempaa enemmän huomiota, oli kyse sitten maanviljelystä, energiantuotannosta tai vesihuollosta. Pienien, hajautettujen hankkeiden etuna on niiden helpompi hallittavuus sekä mahdollisuus ottaa paikalliset olot ja tarpeet paremmin huomioon. Pienen mittakaavan hankkeet ovat yleensä myös avoimempia ja joustavampia kuin suuret. Nepalilainen vesitutkija Dipak Gyawali on todennut, että jokaisen vesihankkeen tulee olla ”safe to fail”. Mikään hanke ei siis saa olla niin suuri, että sen osittainenkin epäonnistuminen aiheuttaisi peruuttamatonta tuhoa taloudelle, ympäristölle tai paikallisille ihmisille.

Valitettavasti uusien lähestymistapojen käytännön toteutus kuitenkin laahaa hienojen teorioiden perässä. Tämä ei sinänsä ole ihme, sillä kokonaisvaltaisten lähestymistapojen tavoitteet ovat usein keskenään ristiriidassa: kuinka yhteismitallistetaan

”Maailman pintavesistöt ovat – toisin kuin maa- ja metsäalueet tai kaivokset – valtaosin valtioiden hallinnassa.”

esimerkiksi vesivoimasta saatava valtion vientituotto ja kalastuksen merkitys paikallisyhteisöjen ruokaturvalle? Myös ristiriitaisten näkemysten ja käyttömuotojen sovittaminen yhteen on osoittautunut hankalaksi ja aikaa vieväksi. Joissakin tapauksissa kompromisseihin ei päästä edes hyvällä tahdolla ja pitkillä neuvotteluilla.

Haasteistaan huolimatta osallistavat ja kokonaisvaltaiset lähestymistavat ovat askel oikeaan suuntaan. Vettä ei voi enää pitää pelkkänä taloudellisena resurssina, vaan on ymmärrettävä, että vedellä on useita eri käyttömuotoja ja merkityksiä. Tärkeä edistysaskel oli vuoden 2010 heinäkuussa YK:n yleiskokouksessa hyväksytty, Suomenkin tukema päätöslauselma, jonka mukaan puhtaan veden saanti on ihmisoikeus. Vesikriisien ratkaisemisen kannalta on erityisen tärkeää, että veden eri käyttäjäryhmien näkemykset otetaan tasapuolisesti huomioon ruohonjuuritasolta lähtien, eli toteutetaan eräänlaista vesidemokratiaa.

Suomalainen vesiosaaminen 2000-luvulla?

Vesi on ollut merkittävässä roolissa Suomen kehitysyhteistyössä ja lähialueyhteistyössä, ja Suomessa on melko laaja joukko vesialan kansainvälisiä asiantuntijoita. Samaan aikaan Suomen maine tuhansien järvien maana ja yhtenä maailman vesirikkaimmista maista luo positiivista mielikuvaa Suomesta. Tätä osaamista ja mielikuvaa hyödyntää muun muassa vesialan toimijoiden muodostama Suomen vesifoorumi ry., jonka tavoitteena on edistää suomalaista vesiosaamista kansainvälisillä markkinoilla. Myös paljon puhuttu Suomen maabrändityöryhmä nostaa vesialan osaamisen yhdeksi maamme mahdollisista vientituotteista.

Vesialan muutos asettaa kuitenkin myös suomalaisen vesiosaamisen uuteen valoon: monet

”Mikään hanke ei saa olla niin suuri, että sen osittainenkin epäonnistuminen aiheuttaisi peruuttamatonta tuhoa taloudelle, ympäristölle tai paikallisille ihmisille.”

aiemmista käytännöistä eivät enää toimi. Erityisen tärkeitä muutokset ovat kehitysyhteistyössä, jossa vesialalla on takanaan pitkä mutta menestykseltään hyvinkin vaihteleva historia. Päivitystä tarvitaan niin osaamisen tasossa kuin yhteistyön muodoissa, sillä kansainvälinen yhteistyö vaatii entistä laajalaisempaa ymmärrystä vedestä ja siihen liittyvistä ongelmista. Tämän päivän vesiosaajia eivät ole vain hydrologit, limnologit ja vesi-insinöörit, vaan joukkoon vaaditaan myös useiden muiden alojen taitajia. Haasteeksi muodostuukin se, miten tällainen sektori- ja osaamisrajat ylittävä yhteistyö käytännössä toteutetaan.

Yhtä tärkeää on varmistaa, että vesihankkeiden ratkaisut pohjautuvat paikallisiin tarpeisiin. Yhdenmukaisten ratkaisumallien aika on suurelta osin ohi. Se, mikä toimii Kajaanissa, aiheuttaa todennäköisesti vain harmia Kambodžassa. Paikallisten haasteiden ja mahdollisuuksien ymmärtäminen edellyttää tasavertaista kumppanuutta ja avointa keskustelua eri toimijoiden kesken. Tämä on tärkeää varsinkin etelän kehittyvissä maissa, joissa monet pohjoisen toimijat tuntuvat edelleenkin tuputtavan omia hyväksi koettuja ratkaisumallejaan, vaikka niiden toimivuus usein täysin erilaisissa oloissa on kyseenalaista ja vaatisi vähintäänkin yhteistyötä paikallisten toimijoiden kanssa.

Vesiosaamista ei siis voi enää paketoita muille maille vietäväksi tuotteeksi, vaan osaaminen on

vuorovaikutteista yhdessä tekemistä sekä eri osapuolten näkemysten ja taitojen yhteensovittamista. Vuorovaikutteisuus on tärkeää myös oman oppimellemme kannalta, sillä syvin ymmärrys paikallisen tason ratkaisuista on paikallisilla toimijoilla.

Sanoista tekoihin

Vesikriisi vaatii muutoksia. Pohjimmiltaan kyse on siitä, että koko yhteiskuntamme tuotantorakenteita on muutettava kestävämmiksi. Talouden globalisaatio on luonut hydrologisen kierron rinnalle uudenlaisen veden kierron, jonka vaikutukset ulottuvat maailman joka kolkkaan. Sen liikkeelle panevana voimana ei ole aurinko vaan maailmankauppa: vesi virtaa piilovetenä ruoan, bioenergian ja muiden tuotteiden mukana ympäri maailmaa.

”Yhdenmukaisten ratkaisumallien aika on suurelta osin ohi. Se, mikä toimii Kajaanissa, aiheuttaa todennäköisesti vain harmia Kambodžassa.”

”Syömme runsasvetisessä kotimaassamme ympäri vuoden hedelmiä ja vihanneksia, jotka on tuotettu niukkavetisissä oloissa vaikkapa Espanjassa, Intiassa tai Pohjois-Afrikassa.”

Globaalit piilovesivirrat kertovat karua kieltään. Vettä virtaa ennen kaikkea etelästä pohjoiseen. Syömme runsasvetisessä kotimaassamme ympäri vuoden hedelmiä ja vihanneksia, jotka on tuotettu niukkavetisissä oloissa vaikkapa Espanjassa, Intiassa tai Pohjois-Afrikassa.

Tämän vuoksi esimerkiksi ruokakauppari ja tukkuliikkeillä on erityisen suuri vastuu veden kestävästä käytöstä. Sama koskee teollisuutta. Paljon vettä tarvitsevan tehtaan siirtyminen halvemman tuotannon mutta myös niukempien vesivarojen maahan lisää tuotteen vesijalanjäljen aiheuttamaa

suhteellista haittaa, vaikka tuotannon vesijalanjälki pysyisi sinänsä samana. Myös kasvava paine lisätä uusiutuvan energian tuotantoa kärjistää vesikriisiä biopolttoaineiden ja vesivoiman vaatiessa yhä enemmän vettä.

Myös yksittäisen ihmisen on hyvä tiedostaa oman toimintansa vaikutus vedenkäyttöön. Oiva apuväline tässä on vesijalanjälki (www.vesijalanjalki.org). Kannattaa myös tutustua erilaisiin näkemyksiin vedestä ja sen käytöstä, sillä maailman vesikriisistä ei ole yhtä ainoaa totuutta. Veteen liittyvien ongelmien syyt, seuraukset ja ratkaisut ovat erilaisia eri alueilla. Siksi on tärkeä myös tiedostaa veden moninaiset merkitykset ja kunkin alueen ominaispiirteet. Yhteistä eri alueiden vesikysymyksille on kuitenkin veden keskeinen merkitys eri yhteisöille ympäri maailmaa: vesi on elämän ehto kaikkialla maailmassa.

Lähteet:

Black, Maggie ja King, Jannet (2009): *The Atlas of Water: Mapping the World's Most Critical Resource*. Lontoo: Earthscan.

Molle, François (2008): *Nirvana concepts, narratives and policy models: Insight from the water sector*. *Water Alternatives*, 1(1): 131–156.

Radkau, Joachim (2008): *Nature and Power – A Global History of the Environment*. New York: Cambridge University Press.

Svendsen, Mark (toim.) (2005): *Irrigation and River Basin Management: Options for Governance and Institutions*. Wallingford: CABI Publishing.

UNDP (2006): *Niukkuuden syyt: Valta, köyhyys ja globaali vesikriisi*. Suomenkielinen tiivistelmä Inhimillisen kehityksen raportista 2006. YK:n kehitysohjelma UNDP. www.undp.fi/hdr.

UNESCO-WWAP (2003): *Water for People, Water for Life – The United Nations World Water Development Report*. Barcelona: The United Nations World Water Assessment Programme (WWAP), United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) ja Berghahn Books.